

HELG

INNSENDT

Denne artikkelen er ikke skrevet av en journalist i Agderposten, og er derfor ikke fri og uavhengig journalistikk. Artikkelen er i sin helhet laget av en ekstern bidragsyter. Vi har funnet innholdet interessant for våre lesere, og publiserer det derfor redigert og tilrettelagt av redaksjonen. Det betales ikke honorar for slike artikler.

Fangen fra fregatten

På Sjøfartsmuseet i Aust-Agder står det utstilt en helt spesiell gjenstand: en modell av et prisonskip. Denne skipsmodellen bærer med seg en rekke mysterier fra en tid da krig, fangenskap og nød var en del av livet til mange nordmenn.

I perioden 1807-1814, mens Napoleonskrigene raste i Europa, satt om lag fem tusen nordmenn i britisk fangenskap. Blant disse fangene var Christopher Olsen Dalene fra Fjære.

Under tiden som krigsfange laget Christopher Olsen Dalene en skipsmodell av det skipet han satt fengslet på. Denne skipsmodellen ble gitt til Grimstad Bymuseum i 1914. Modellen er en tremasters fregatt utstyrt med 30 kanoner på batteridekket. Ved siden av modellen fikk museet også tollekniven som modellen ble laget med, samt et skrin med kunstferdige utskjæringer. Modellen var opprinnelig utstyrt med en gallionsfigur utskåret av ben, men denne gikk antakeligvis tapt før museet mottok skipet. Giverne var Olsen Dalenes familie. På det tidspunktet museet mottok modellen var den 100 år gammel. I dag er den godt over 200.

Modellen kom til museet med en «skapelsesmyte» som siden har blitt gjengitt i både skriftlig og muntlig tradisjon. Christopher Olsen Dalene satt i britisk krigsfangenskap i årene 1807 eller 1808 frem til 1809. Under tiden som fange skal Olsen Dalene ha laget modellen, og etter at den var ferdigstilt ble han sluppet ut av fangenskap fordi «han var flink med hendene». Modellen har gått under navnet «Aasille Marie» og skal være oppkalt etter de to kvinnene han var gift med – først Aasille, siden Marie. Hvor mye av denne historien kan ha sin rot i virkeligheten? Kan kildene gi oss noen svar?

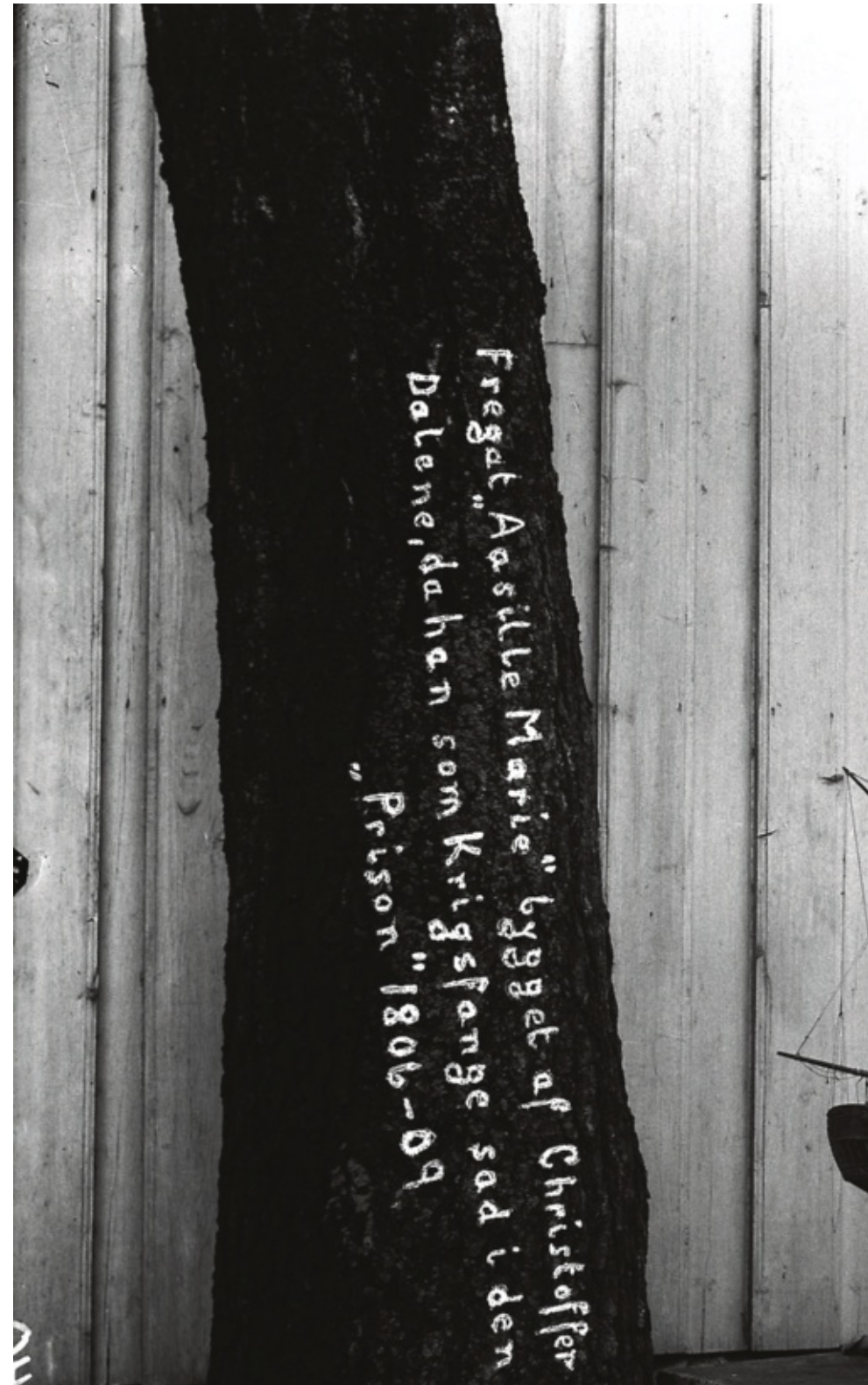
Napoleonskrigene og prisonfangene
Bakgrunnen for historien om Christoffer

Olsen Dalene og prisonmodellen er Napoleonskrigene. Napoleonskrigene ble som kjent utkjempet i perioden 1800–1815. På den ene siden av krigen stod Napoleons Frankrike, på den andre siden en rekke europeiske stater med Storbritannia i spissen.

Danmark-Norge klarte å holde seg nøytrale i konflikten frem til 1807. Dette året bombarderte britiske styrker København og flere hundre sivile dansker omkom. Da bombardementet var over stjal britene med seg den dansk-norske orlogsflåten i det såkalte flåteranet. Resultatet av briteres handlinger ble at Danmark-Norge valgte å alliere seg med Napoleon.

Norge havnet nå i krig med Storbritannia og all handel mellom landene ble brutt. Norge hadde imidlertid et stort antall skip i engelske havner på dette tidspunktet. Allerede før den offisielle krigserklæring hadde blitt vedtatt, begynte britene å ta de norske mannskaperne i varetekt. Totalt utgjorde det norske mannskapet omkring 3000 mann. Da krigsutbruddet kom, fikk de status som krigsfanger og havnet i fangeleirer. Hvis det medfører riktighet at Christopher Olsen Dalene havnet i prisonen i 1807, er det sannsynlig at det skjedde på denne måten.

Den Dansk-Norske orlogsflåte hadde, etter flåteranet, bare noen få skip igjen. Det eneste gjenværende linjeskipet var Prinds Christian Frederik som hadde unnsluppet fordi det var i Norge mens flåteranet pågikk. Dette skipet ble imidlertid omringet og senket av tre britiske linjeskip i 1808, i det som ble kjent som slaget ved Sjøllands Odde. Sjøslaget kos-

«AASILLE MARIE»: Prisonmodellen «Aasille Marie» utenfor tidl. Grimstad Bymuseum.

tet over hundre menneskeliv. 64 nordmenn og dansker, samt 55 briter.

Det overlevende mannskapet fra Prinds Christian Frederik, omtrent 370 mann, ble tatt til fange og satt i prisonen. Siden skipet hadde gjort tjeneste i Norge i tiden før slaget, var en stor del av mannskapet nordmenn. Det er imidlertid helt sikkert at Christopher Olsen Dalene ikke var en av disse, da navnet hans ikke finnes i mannskapsrullene for skipet.

Flere nordmenn i prisonen etter 1808
Britene hadde etter krigsutbruddet innført en blokad mot Danmark-Norge. Dette rammet særlig Norge, som i utgangspunktet var avhengige av kornimport. Blokaden førte sammen med dårlige avlinger til en større nasjonal hungersnød. Situasjonen tilspisset seg ytterligere da Danmark-Norge i 1808

erklærte krig mot Sverige, som var Storbritannias allierte. Dette ble en krig som Norge måtte føre uten særlig hjelp fra Danmark.

Norske skip begynte nå å trosse den britiske blokaden. De seilte mot Danmark på jakt etter korn. For best mulig å unngå blokaden seilte skutene i dårlig vær, i høst- og vintermørke. Skipe- ne som ble tatt, ble senket eller kapret og mannskapet havnet i prisonen.

Siden den Dansk-Norske flåten i praksis var borte, hadde Norge få muligheter til å slå tilbake mot britene. Kong Frederik VI anbefalte derfor i 1808 å utruste handelsskip med kanoner og geværer. Det ble gitt ut kaperbrev som gav redere rett til å borde fiendtlige fartøyer og føre de inn til nærmeste stiftsby, hvor lasten ble solgt på offentlig auksjon. For noen redere ble kaperfarten svært lønnsom,

BILDE FRA FLØYSTADSAMLINGEN, AUST-AGDER MUSEUM OG ARKIV, AVD. KUBEN, PA-2417.

men for de mange sjøfolkene som skulle gjøre jobben, ble det ofte en ny snarvei til drukningsdøden eller britisk fangenskap. Hvis vi tror på informasjonen i Grimstad Bys Museers protokoll, om at Olsen Dalene havnet i fangenskap i 1808, er det sannsynlig at han har blitt tatt til fange under den britiske blokaden. Spørsmålet om hvordan og hvorfor Olsen Dalene havnet i britisk fangenskap kan dermed kokes ned til tre muligheter: Om han ble tatt til fange i 1807 var han antakeligvis en av mannskapene som ble fanget i britiske havner, ble han derimot tatt til fange i 1808 var han enten blokadebryter eller kaprer. Han havnet i alle fall i prisonen, men hva kan han ha opplevd der?

Forholdene på prisonskipene
Prison betyr simpelthen fengsel på engelsk. I denne sammenhengen menes de britiske fangeleirer som ble opprettet under Napo-

leonskrigene. Det fantes to type fangeleirer – prisonskip og landprison. De fleste dansk-norske fangene satt på prisonskip i bukten utenfor småbyene Chatham-Gillingham, Plymouth og Portsmouth i Sør-England. Det satt også nordmenn i landprisonen i Greenlaw, nær Edinburgh i Skottland. Siden Christopher Olsen Dalene laget en modell av et prisonskip, er det mer enn rimelig å anta at han selv satt som fange på et skip og ikke på land. Hvilke forhold Olsen Dalene opplevde om bord på prisonskipet er ikke så lett å si noe om. Det synes å ha vært store variasjoner fra skip til skip. Noen fanger fikk varige mén av fangenskapet, mens andre gav uttrykk for at forholdene hadde vært tålelige. Sult og dårlig kosthold, sykdommer og ondsinnede fangevoktere var uansett en del av hverdagen for de fleste av nordmennene som satt i fangenskap. I Berit Eide Johnsens overnevnte bok om de norske prisonfangene gjengis denne

FAKTA

I ET HISTORISK LYS

- Under denne vignetten skriver historikere og andre fagfolk på Agder om spørsmål de brenner for. Spalten er et samarbeid mellom Aust-Agder museum og arkiv, HIFO Agder og Agderposten.
- Har du tips og ideer kontakt oss på e-post: kristoffer.vadum@aama.no eller redaksjonen@agderposten.no

KØBENHAVN I FLAMMER: København i flammer etter det britiske bombardementet i 1807. Dette førte til at Danmark-Norge allierte seg med Napoleon. Maleri ved Det kongelige bibliotek i København.

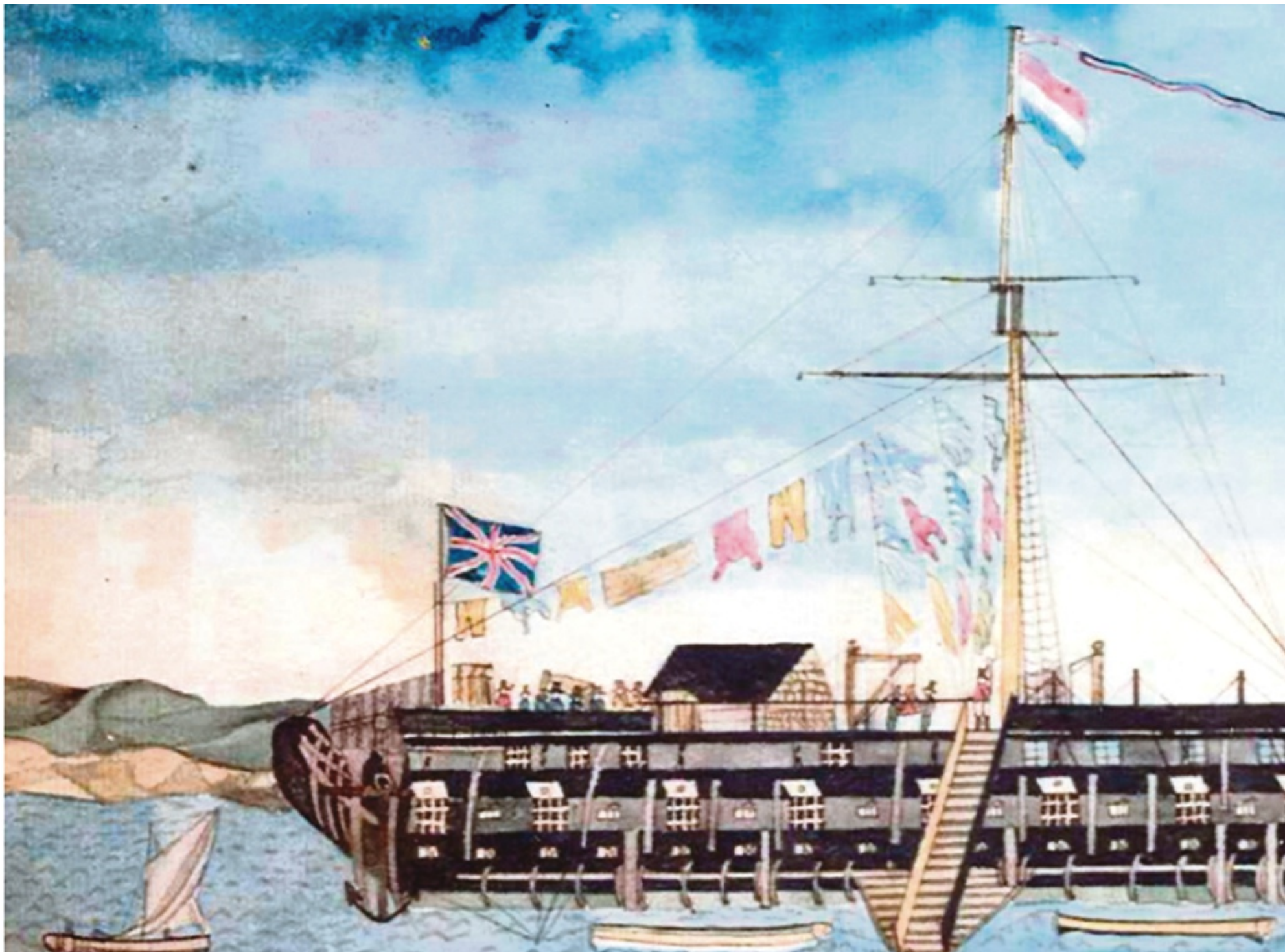
teksten skrevet av prisonfangeren Lars Svendsen Nedland i 1809:

*Vi er her forvaret som Fuglen i Buret;
For inden de Porte af Jern vi gaa,
Fortrængt og forhadet af de engelske Hunde;
At støde og plage er deres Attraa.
Kom kjæreste Venner og saa Alt,
Inden de Sprinkler at gaa:
Om vores Anstalter de kunde bese,
De mere vild' græde end le.*

Fangene som satt i prisonen ble oppfordret til å drive med håndverk og de produserte et bredt spekter av kunstverker. Fangene som satt på prisonskip var som regel henvist til å utføre dette arbeidet om bord. Malerier, tegninger, skipsmodeller, musikkinstrumenter og smykker var alle populære varer. At fanger, som Christopher Olsen Dalene, laget modeller av skipene de selv satt fanget på var ikke så uvanlig. På landprisonene ble det holdt markeder hvor fangene kunne selge sine kunstverk til lokalbefolkningen.

HELG

«**BRAVE**»: Prisonskipet «Brave» malt av prisonfanger Niels Erichsen (1786-1840).

For fangene på prisonskipene var det ingen slike markeder, men det hendte allikevel at de solgte eller byttet gjenstander med engelskmenn som kom seg om bord. Når det gjelder historien om at Olsen Dalene skal ha sluppet ut fra fangenskap før de andre nordmennene fordi han laget modellen, er det fristende å konkludere med at dette i beste fall må ha vært en sterk overdrivelse. Det finnes ingen støttepunkter for å si at denne typen ordninger ble praktisert. På grunn av mangelen på kilder, kan det allikevel ikke utelukkes at Christopher Olsen Dalene kan ha sluppet fri allerede i 1809. Det fantes nemlig muligheter for fanger som ville komme seg vekk fra fangenskapet før tiden.

Fra fangenskapet og hjem til Norge

Den offisielle frigivelsen av de som satt fanget på prisonene begynte på våren 1814, etter at fredsavtalen med Storbritannia var signert. Som et resultat av krigen ble unionen mellom Danmark og Norge oppløst. Norge havnet da i en ny personalunion, denne gangen med Sverige. Fra sommeren

1814 og helt frem til 1816 ble mange nordmenn sendt hjem med hjelp av den svenske konsulen i London.

Christopher Olsen Dalene skal derimot ha forlatt britisk fangenskap så tidlig som i 1809. Hvorfor slapp han fri – og hvordan kom han seg hjem til Norge?

En mulighet til å komme seg hjem, var entring. De fangene som entret til koffardi og skulle komme seg tilbake til hjemlandet måtte skaffe seg hyre på et skip som skulle tilbake i riktig retning. Dette var i utgangspunktet vanskelig for nordmenn, siden all handel mellom Storbritannia og Norge var brutt. Dette endret seg i 1809 da Norge fikk lov til å drive lisensfart med Storbritannia, noe som igjen førte til at det kom norske skip til britiske havner. Hvis det stemmer at Christopher Olsen Dalene slapp løs i 1809, er det mest sannsynlig at han skaffet seg hyre om bord på et av disse lisensskipene.

Den mystiske skipsmodellen

I Grimstad bys museers protokoll over gaver og

innkjøpte gjenstander står det at modellen er en kopi av det prisonskipet som Christopher Olsen Dalene selv satt som fange på. Ifølge denne protokollen satt Olsen Dalene i britisk fangenskap i årene 1808 – 1809. Videre står det skrevet:

Familien meddeler, at han var svært fingerferdig og skjønt han kun hadde tollekniv gjorde han skibet fikst og ferdig med rig. Da han var ferdig, sa fengselskommandantene: Du er for flink med hendene dine til at sitte her i uvirksomhet. Du faar faa lov at reise hjem med skuta.

Den samme historien gjentas, med en liten endring, i Berit Eide Johnsens bok *Han sad i prisonen* fra 1993:

På Grimstad Bymuseum står utstilt en skipsmodell i tre. Fregatten skal være laget av Christopher Olsen Dalene fra Fjære mens han satt i krigsfangenskap 1807 – 1809 [...] Det sies at en høyere engelsk offiser fikk se modellen og utvirket at Christopher Olsen ble frigitt før de andre fangene, da man fant at en mann som var så flink med sine hender, ikke burde sitte uvirksom i fangenskap».

Den ene kilden sier altså at Olsen Dalene satt i fangenskap i 1808 – 1809, den andre sier 1807 – 1809. Beg-

FOTO: AUST-AGDER MUSEUM OG ARKIV AVD. KUBEN, PA-1935, L0011.

ge kildene gjentar historien om at Olsen Dalene skal ha sluppet ut fordi han var «flink med hendene». At Olsen Dalene var flink med hendene er det ingen tvil om, men at han skal ha sluppet ut av fangenskap av denne årsaken kan ikke stemme. I Berit Eide Johnsens tidligere nevnte bok spekulerer hun i at:

Kanskje er det den «Chtr Oelsen», 22 år og førstestyrmann, som i august 1807 sammen med mannskapet på «Prince Frederik» ble tatt av engelskmennene? Ifølge de engelske protokollene ble han like før nyttår 1807 overført til parol i Reading.

Ifølge arkivkildene om Olsen Dalene døde han i 1861 i en alder av 88 år og må dermed ha blitt født rundt 1773. Han var dermed nærmere 35 år gammel da han skal ha sittet i fangenskap i 1807/08 – 1809, ikke 22, slik som den fangen Eide Johnsen beskriver. Dessuten er Olsen Dalene i sin vielsesattest fra 1803 registret som matros og ikke styrmann, så det kan utelukkes at han er denne «Chtr. Oelsen» som Eide Johnsen beskriver. Faktum er at det finnes flere Christopher Olsen i registeret over norske prisonfanger, men ingen som helt passer med vår Christopher Olsen Dalene.

MYSTIKK: I skipets akterspeil står bokstavene AAMD og årstallet 1809.

FOTO: PER IVAR HJELDSBAKKEN ENGEVOLD.

For noen redere ble kaperfarten svært lønnsom, men for de mange sjøfolkene som skulle gjøre jobben, ble det ofte en ny snarvei til drukningsdøden eller britisk fangenskap.

Modellens egne mysterier

Som om Christopher Olsen Dalenes liv i seg selv ikke var gåtefullt nok, bærer også modellen han laget med seg sine egne mysterier. I skipets akterende finnes bokstavene AAMD og årstallet 1809. Hva betyr disse? Her finnes det igjen motstridene kilder. I Grimstad Sjøfarts Historie (1971) står det skrevet at modellen bærer navnet Aasille Marie. Videre står det at: «Fregatten fikk navn etter hans første hustru, Aasille, og sin annen, Marie».

I Grimstad Bys Museers protokoll står det derimot følgende om inskripsjonen: «Og det sies han kom hjem før de øvrige krigsfanger – til sin hjemværende hustru Aasille Matiasdatter, hvis initialer staar i skibets akterspeil». I Christopher Olsen Dalenes vielsesattest fra 1803 står det riktignok at han giftet seg med en kvinne ved navn Aasille, men denne Aasille er oppført med etternavnet Olsd. (Olsdatter). Kildene oppgir at Christopher Olsen Dalene skal ha sluppet ut av fangenskap i 1809. Det kan være nærliggende å tro at dette stammer fra årstallet 1809 som står i skipets akterspeil. I så fall er det ikke sikkert dette medfører riktighet. Årstallet i akterspeilet betyr nok simpelthen at skipet ble bygget eller ferdigstilt på dette tidspunktet.

Historien om krigsfangen Olsen Dalene og prisonmodellen han laget er på ingen måte ferdig

utforsket. Sannsynligvis finnes det kilder der ute som kan gi ytterligere svar til de mange ubesvarte spørsmålene. Ta gjerne kontakt med Sjøfartsmuseet i Aust-Agder om du, eller noen du kjenner, sitter på mer informasjon om Christopher Olsen Dalene eller andre prisonfanger fra Aust-Agder.

Kilder
Eide Johnsen, Berit (1993): *Han sad i prisonen... Sjøfolk i engelsk fangenskap 1807-1814*. Universitetsforlaget, Oslo.
Lian, Oddleif (ukjent år): «Norske prisonfanger 1807 – 1814, en orientering», hentet fra digitalarkivets hjemmesider.
Njåstad, Magne. (2017): «Norge Under Napoleonskrigene». I *Store norske leksikon*.

Per Ivar Hjeldsbakken Engevold.

Faglig ansvarlig, sjøfart. Grimstad bys museer.

